

Naslov članka/Article:

Formativno spremljanje pri svetovalnem delu v vrtcu: dvojno izjemni otrok

Formative Assessment in Kindergarten Counseling Work: Twice Exceptional Children

Avtor/Author:

Esmira Behrić

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Šolsko svetovalno delo št. 3/2021, letnik 25

ISSN 1318-8267

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2021

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/solsko-svetovalno-delo/>

Formativno spremljanje pri svetovalnem delu v vrtcu: dvojno izjemni otrok

Formative Assessment in Kindergarten Counseling Work: Twice Exceptional Children

Esmira Behrić

Vrtec Ciciban in Vrtec Zelena jama

25

Izvleček

Avtorica v članku uvede v razmišljanje o konceptu nadarjenosti in potencialno nadarjenih otrocih ter dvojno izjemnih otrocih v predšolskem obdobju in kaj se na področju nadarjenih otrok v predšolskem obdobju trenutno dogaja v javnih vrtcih. Predstavi poskus načrtovanja individualiziranega programa za dvojno izjemnega otroka, potencialno nadarjenega otroka s težavami na področju pozornosti in koncentracije. V duhu formativnega spremljanja predstavi študijo primera otroka od ugotavljanja aktualnega razvoja, analize vedenj v luči potreb otroka in kaj ponuditi otroku ter načrtovanja ciljev in dejavnosti za spodbujanje močnih in šibkih področij otroka z oblikovanjem ciljev in korakov do območja bližnjega razvoja (OBR) ter načrtovanjem možnih načinov vrednotenja in samovrednotenja napredka otroka z dokazi.

Ključne besede:

predšolski potencialno nadarjeni otrok, predšolski dvojno izjemni otrok, motnja pozornosti s hiperaktivnostjo in brez nje, študija primera, formativno spremljanje.

Abstract

The article starts by introducing the concept of talent, potentially talented children and twice-exceptional children in the preschool period, along with a description of the current situation in public kindergartens concerning talented preschool children. It continues by presenting an attempt at planning an individualised programme for a twice-exceptional child, a potentially talented child with attention and concentration problems. In connection with formative assessment, it also includes a case study that focuses on determining the child's current development, behaviour analysis as it relates to what the child needs and can be offered, and the planning of the goals and activities to encourage the child's weak and strong areas by defining the goals and steps for the zone of proximal development (ZPD) and planning possible ways of evaluating and self-evaluating the child's progress based on evidence.

Keywords:

potentially talented preschool child, twice exceptional preschool child, attention deficit disorder with/without hyperactivity, case study, formative assessment.

Uvod

Koncept nadarjenosti

Nadarjenost je kompleksen pojav, ki ga ne moremo enoznačno opredeliti. To pomeni, da psihološke kategorije, s katerimi opredeljujemo nadarjenost, kot so visoka splošna intelektualna sposobnost (Terman), visoka kreativnost (Torrance), visoke specifične sposobnosti (Gardner), ustvarjalna sposobnost (Renzulli), sposobnost upravljanja s procesi mišljenja (Sternberg) in področno specifična ustvarjalna sposobnost (Gagne) vplivajo na kriterij o tem, kaj razumemo kot nadarjenost, metode identifikacije, opažanja zunanjih značilnosti in oblike podpore. Gagnejev diferencialni model nadarjenosti podpira razvoj področno specifičnih sposobnosti oziroma talentov s fleksibilno osmišljeno vzgojno-izobraževalno podporo, ki omogoča njihovo realizacijo v izjemnih dosežkih skozi sistematični razvoj motivacije (po Čudina Obradović 1991). Gagnejev model je eden izmed razvojnih modelov nadarjenosti, ki so nastali kot odgovor na enostransko poudarjanje genetskih osnov nadarjenosti (po Jurišević 2012).

Obstaja več kot 140 modelov definicij nadarjenosti. V strokovni literaturi se pojavlja več pojmov, ki se jih uporablja neustrezno, in sicer najpogosteje se pojavljajo pojmi inteligentnost, nadarjenost, bistrost in kreativnost. Med temi je v psihološki in pedagoški literaturi 20. stoletja najpogosteje uporabljen pojem inteligentnosti, pred letom 1900 sta bila v ospredju pojma nadarjenost in bistrost, v zadnjem času po letu 1960 pa pojma kreativnost in nadarjenost. Pojem nadarjenosti nima psihološkega izvora, uporabljali so ga učitelji pri usmerjanju mladih, saj so učitelji vedno opažali izjemne otroke (po Jurman 2004).

Ena izmed novejših opredelitev in razlag nadarjenosti v kontekstu razvojnih modelov uveljavljene tuje strokovnjakinje Subotnik s sodelavci (2011, po Jurišević 2012), ki v svojem mega modelu razvoja talentov predpostavlja, da je nadarjenost razvojni konstrukt. Nadarjenost je razumljena kot razvojna lastnost. Model v osnovi združuje najbolj uveljavljena spoznanja vseh predhodnih razvojnih modelov, razvoj potencialov

otrok v smeri njihovega uresničevanja do eminentnih odraslih pa pojasnjuje z vidika razvojnega obdobja, v katerem se nadarjenost lahko najbolj izrazi (npr. v otroštvu, mladostništvu ali odraslosti), z vidika časa optimalne telesne zrelosti za uresničevanje določene talenta (npr. športnega, plesnega, glasbenega), poglobljenosti izkušnje (npr. na področju politike ali diplomacije) ter izpostavljenosti (npr. za tista področja, s katerimi se posamezniki seznanijo po osnovni šoli, npr. psihologija ali ekonomija). Eminentnost v odraslosti v smislu uresničenih potencialov iz otroštva je po mnenju avtorjev tega modela pogojena s priložnostmi oziroma okoliščinami, ki so posameznikom na razpolago in spodbujajo njihov razvoj v šoli in zunaj nje. V predšolskem obdobju v fazi potenciala je naloga vzgojitelja ali učitelja skozi učenje vzbuditi zanimanje za dejavnost oziroma področje in spodbujati predanost dejavnosti, v naslednjih fazah se otroka uči potrebnih veščin, znanja, tehnik in vrednot, ki naj omogočijo izjemen dosežek, v zadnji fazi pa se posameznika podpre k piljenju izjemnosti.

Razvojne teorije ločijo pojem potencialne in produktivne nadarjenosti. Nadarjenost se lahko izkaže v obliki nadpovprečnega dosežka pri dejavnostih, s katerimi se otrok ukvarja, takrat ko ima posameznik določen potencial, ki mu omogoča, da se nekatere njegove sposobnosti razvijejo do te stopnje. To možnost imenujemo potencialna nadarjenost. Ko se njihova nadarjenost izkaže v določenih produktih, v zgodnejšem, hitrejšem, boljšem, višjem, uspešnejšem ipd., torej v izrazito nadpovprečnem dosežku, govorimo o produktivni nadarjenosti (po Cvetković Lay 1998).

Potencial otroka merijo običajno psihologi s testi, vzgojitelj lahko oceni predvsem koncepte, kot so dosežki, izvedba in otrokovi izdelki, in tako prepozna pokazatelje nadarjenosti na posameznih področjih. Pri prepoznavanju pokazateljev je pomembno ozaveščanje subjektivnih teorij strokovnih delavcev o potencialno nadarjenih otrocih, njihovih stališč in predsodkov. Eden izmed predsodkov je še vedno pogost, da so vsi otroci nadarjeni.

Trenutno stanje na področju potencialno nadarjenih otrok v vrtcih

V javnih vrtcih, kot je že ugotavljala Stritih (2012), ne obstajata koncept dela ali smernice in sistematičen pristop k prepoznavanju in delu s potencialno nadarjenimi otroki (*). Strokovni delavci so večinoma prepuščeni lastni strokovni avtonomiji in pričakovanjem, da bodo poskrbeli za razvojne in izobraževalne potrebe vsakega otroka »po načelu enakih možnosti in upoštevanju različnosti med otroki, ki se uresničuje preko zagotavljanja enakovrednih pogojev za optimalni razvoj vsakega otroka in upoštevanje individualnih razlik v razvoju in učenju« (Kurikulum za vrtce 1999) ter lastnim interesom in nagnjenostim pri delu z otroki z višjimi učnimi potenciali.*

* Izraz »potencialno nadarjeni otroci« utemeljuje Cvetković Lay (1998), saj prepoznavanje nekaterih značilnosti nadarjenosti v zgodnjem razvoju v predšolskem obdobju in na začetku šolanja v nobenem primeru še ne napoveduje nadarjenosti otroka v kasnejših obdobjih, ravno tako neprepoznavanje značilnosti nadarjenosti v tem obdobju ne pomeni nujno, da otrok ne more pokazati znakov nadarjenosti na nekem področju kasneje v razvoju. Zato termin »nadarjeni otrok« v tem obdobju uporabljamo samo pogojno, tako ga uporablja tudi avtorica, ob razumevanju, da skoraj vsakega otroka v predšolskem obdobju lahko imamo (in moramo imeti!) za potencialno nadarjenega.

V posodobljenih strokovnih izhodiščih za delo z nadarjenimi (ZRSŠ 2019) so prvič razširili strokovna izhodišča na predšolsko obdobje in govorijo o pomenu zgodnjega prepoznavanja visokih potencialov predšolskih otrok ter ustvarjanju pogojev za spodbujanje njihovega razvoja v vrtcu. Dokument opredeljuje izraz predšolski otroci, ki kažejo visoke potenciale, in ta izraz se uveljavlja v uporabi v javnih vrtcih v diskurzu v zadnjem obdobju. Visoki potenciali otrok se kažejo in včasih že udejanjajo v predšolski dobi na različnih pod-

ročjih: splošno intelektualnem, govorno-jezikovnem, motoričnem, umetniških, socialnem in čustvenem. Nekateri predšolski otroci tako že zelo zgodaj izkazujejo posebne talente, kot so zgodnji bralci, izredni pevci ali inštrumentalisti, matematiki, šahisti, konstruktorji, plesalci, športniki idr.

Strokovni delavci v vrtcih opažajo in prepoznavajo otroke, ki zmorejo več, hitreje, prej, bolje in drugače in kažejo posebno motivacijo, imajo več energije, vztrajnost, osredotočenost, ustvarjalnost ter z lahkoto usvajajo znanja in veščine na interesnih področjih. V prvi slovenski raziskavi Odnos pedagoških delavcev do kultiviranja potencialov nadarjenih otrok v predšolskem obdobju – VRT (Jurišević idr. 2019) so ugotovitve pokazale, da terminologija na področju nadarjenosti v predšolskem obdobju še ni poenotena; da na splošno izkazujejo vzgojitelji pozitivna stališča do otrok z vi-

” Visoki potenciali otrok se kažejo in včasih že udejanjajo v predšolski dobi na različnih področjih: splošno intelektualnem, govorno-jezikovnem, motoričnem, umetniških, socialnem in čustvenem.

sokimi učnimi potenciali v predšolskem obdobju ter se zavedajo pomena zagotavljanja primernih spodbud za razvoj potencialov teh otrok; vzgojitelji menijo, da so za razvoj ustvarjalnih potencialov otrok pomembne naslednje strategije: spodbude k izražanju mnenja, razmišljanju z različnih vidikov, spodbujanje spraševanja, podajanja lastnih predlogov ter pridobivanja konkretnih izkušenj. Ravna-

telji so izkazali velik interes za oblikovanje smernic na področju prepoznavanja otrok z visokimi učnimi potenciali ter pogrešajo dodatna strokovna usposabljanja s področja prepoznavanja otrok z visokimi učnimi potenciali in načrtovanja ter izvedbe dela z otroki z visokimi potenciali.

Dvojno izjemni otroci, nadarjenost in motnja pozornosti s hiperaktivnostjo in brez nje

Zaradi razširjenega mita o splošni nadarjenosti so učitelji in psihologi šele nedavno začeli priznavati primere nadarjenih otrok s težavami pri učenju. To se dogaja

zaradi težav pri razlikovanju otroka, ki se dolgočasi, vznemirjenega otroka ali otroka s težavami pri učenju. Pri diagnostiki je možno, da pri nadarjenih otrocih pogosteje postavijo napačno diagnozo, ker je običajno, da se nadarjeni otroci v razredih, v katerih ni dovolj izzivov, dolgočasijo in so nemirni ter jih ocenijo, kot da imajo motnjo pozornosti in/ali hiperaktivnosti. Medtem ko se nekateri nadarjeni otroci resnično le dolgočasijo, drugi imajo lahko težave in ne morejo spremljati, ker ne morejo odklopiti nepomembnih dražljajev iz okolja. Dvojno izjemni otroci v šoli pogosto trpijo, ker jih ne prepoznajo za nadarjene, hkrati pa jih tretirajo, da ne potrebujejo pomoči, ker kažejo potenciale na nekaterih področjih in jih učitelji opredelijo kot nemotivirane. Ti učenci so sposobni pogosto skriti in kompenzirati svoje težave (po Winner 1996).

O dvojno izjemnih otrocih je v slovenskem prostoru prva pisala Magajna (2007). Najprej je s tem pojmom opisovala nadarjene otroke s specifičnimi učnimi težavami. V kasnejših delih je ta izraz vključeval tudi nadarjene otroke s težavami na drugih področjih. Čeprav so v preteklosti pojmovali nadarjenost in motnje učenja kot dve različni skrajnosti kontinuuma, je danes med strokovnjaki prisoten konsenz v razumevanju, da se lahko pri istem posamezniku pojavljajo tako visoke sposobnosti kot tudi motnje učenja. Zapletenost in protislovnost problemov te heterogene skupine moramo upoštevati tudi pri načrtovanju pomoči, ki mora biti usmerjena v zagotavljanje optimalnega razvoja potencialov, različnih vidikov osebnosti in zadovoljnega otroštva in šolanja. Razumevanje močnih in šibkih področij kognitivnega in metakognitivnega funkcioniranja nadarjenih učencev s specifičnimi motnjami učenja učitelju omogoča vpogled v potek aktualnega procesa učenja pri posamezniku in razumevanje, kaj ovira in olajšuje procese učenja in poučevanja (Magajna 2010). Avtorji Reis idr. (2014, po Lep 2019) so v novejši opredelitvi dvojno izjemne učence opredelili kot posameznike, ki izkazujejo potenciale za visoko nadpovprečne zmožnosti mišljenja ali ustvarjalne dosežke na enem ali več področjih, kot so matematika, naravoslovje, tehnika, socialno področje, viuzualne, prostorske ali uprizoritvene umetnosti, ali na drugih področjih funkcioniranja, kot tudi specifične primanjkljave, kot so specifične učne težave, govorne ali jezi-

kovne motnje, čustvene in vedenjske težave, gibalna oviranost, motnje avtističnega spektra in druge zdravstvene težave.

Tisti otroci, ki imajo srečo, da gredo skozi temeljito diagnostično presojo, imajo več možnosti, da bodo adekvatno ocenjeni. Tako so Webb in Latimere (1993, po Cvetković Lay 2020) ugotovili, da je lahko otrok nadarjen in ima ADHD. Opredeljevanje, ali otrok kaže sindrom ADHD, je lahko zelo težko, kadar je otrok istočasno nadarjen. Otroka z ADHD lahko ločimo od nadarjenega otroka po več kriterijih: nadarjeni otroci ne kažejo težavnih vedenj v vseh situacijah, nasprotno otroci z ADHD kažejo težavno vedenje v skoraj vseh situacijah; nadarjeni otrok v šoli ne kaže vztrajnosti pri nalogah, ki so dolgočasne in nezadostno izzivajoče zanj; otroci z ADHD kažejo visoko stopnjo aktivnosti v različnih situacijah, nadarjeni tudi, vendar njim močna koncentracija omogoči, da veliko časa in energije namenijo stvarjem, ki jih zares zanimajo; medtem ko ima otrok z ADHD kratkotrajno pozornost v skoraj vsaki situaciji, se nadarjeni otrok lahko koncentrira za daljši čas pri nalogah, ki ga zares zanimajo; medtem ko se je nezadostna sposobnost sledenja pravilom od nekdanj štela kot znak ADHD, nadarjeni otrok aktivno preverja pravila, običaje in tradicijo – z ustvarjanjem včasih lastnih kompleksnih pravil.

Študija primera dvojno izjemnega predšolskega otroka

Deček, kronološka starost 5 let in 8 mesecev, vključen v vrtec od prvega leta, v predšolski skupini otrok. V začetku leta 2019 smo otroka prepoznali kot dvojno izjemnega otroka (pri starosti 4 leta in pol), ker so se kazale težave na področju pozornosti in koncentracije in senzorne integracije, hkrati so bili prepoznani visoki potenciali na intelektualnem oz. spoznavnem in jezikovnem področju. Pri dečku so bili opaženi tudi indikatorji kreativnosti, in sicer domišljija, fleksibilnost mišljenja, ideje in originalnost. Deček je bil pregledan v razvojni ambulanti (julij 2019) in napoten na natančnejšo psihološko diagnostiko. V letu 2020 je načrtovana celostna psihološka diagnostika z opredelitvijo sposobnosti in primanjkljajev v specializirani ustanovi, ki bo natančneje ugo-

tovila vzroke dečkovih specifičnih primanjkljajev in z ustreznimi testi opredelila, ali so težave s pozornostjo in impulzivnostjo organske narave ter ali gre za ADHD ali samo ADD. Od septembra 2019 ima deček v vrtcu eno uro specialpedagoške obravnave na teden. Strokovna skupina vrtca je pripravila individualni načrt pomoči, ki opredeljuje cilje, dejavnosti in prilagoditve za dečka na močnih in šibkih področjih. Dodatna znanja in razumevanje specifičnih vzgojno-izobraževalnih potreb otroka so bili potrebni pri prepoznavanju in načrtovanju ustreznih spodbud otrokovih posebnih osebnostnih, kognitivnih in motivacijskih značilnosti, pri čemer je bila ključna vloga svetovalnega delavca psihologa. Načrt pomoči otroku smo predstavili staršema, s katerima smo ves čas sodelovali pri izmenjavi informacij o otroku in ciljnih ter ju usmerjali pri vseh postopkih za zagotavljanje ustrezne podpore otroku. V ospredju je bila skrb za celovit razvoj otroka in podpora na močnih in šibkih področjih s poudarkom na ustreznem čustvenem in socialnem razvoju.

UGOTAVLJANJE AKTUALNEGA RAZVOJA – DOKAZI

Iz mojih zapisov v letu 2019 (februar, april) je razvidno, da je vzgojiteljica poročala, da je opažala pri dečku gibalni nemir, kratko pozornost, potrebo po taktilnih dražljajih in aktivnostih za čutenje lastnega telesa ter da se težje umiri že od začetka vključenosti v skupino, po tretjem letu. Hkrati je opažala, da je deček bister in da z lahkoto usvaja znanje in pojme, je močan na jezikovnem področju in ima izjemen spomin.

Spomladi 2019, pri dečkovi starosti 4 let in 8 mesecev, je vzgojiteljica opozorila, da se deček impulzivno odzove do otrok, udari, porine. Starše je tudi skrbelo, ker težave še niso izzvenele. Vzgojiteljica je starše napotila na pogovor k svetovalni delavki. S starši smo med pogovorom (maj 2019) skupaj ugotovili, da bi bilo koristno dečku omogočiti podporo in dodatne spodbude na področju pozornosti in koncentracije in socialno-čustvenega razvoja. Po novem Zakonu o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami (ZOPOPP), ki je stopil v veljavo s 1. 1. 2019, smo v vrtcu pripravili poročilo vrtca o otroku in napotili starše, da ga odnesejo otrokovemu izbranemu zdravniku pediatru. Pediatr

je napotil otroka v razvojno ambulanto, kjer je razvojna zdravnica presodila, da deček potrebuje nadaljnje preglede pri kliničnem psihologu. Na podlagi vseh izvidov je center za zgodnjo obravnavo skupaj z vrtcem pripravil zapisnik multidisciplinarnega tima (januar 2020), ki je podlaga za zagotovitev največ dveh ur tedensko dodatne strokovne pomoči otroku v vrtcu.

Vzgojiteljici sta pokazali visoko stopnjo senzibilnosti pri prepoznavanju odstopanj dečka na področju pozornosti in koncentracije in pri zaznavanju karakterističnih vedenj, ki so značilna za potencialno nadarjene otroke. V pogovorih z vzgojiteljico in pomočnico vzgojiteljice (oktober, november 2019) sem pomagala, da sta preverjali svoja implicitna prepričanja in stališča do dečka, svoje predsodke, ki so še vedno pogosto prisotni v naših vrtcih o otrocih z visokimi potenciali, in sta bili pripravljene na konstruktivno debato. Usmerjala sem ju k zastavljanju vprašanj o otrokovem vedenju, odzivih in potrebah, raziskovanju novih znanj in tako zmanjšala vpliv napačnih prepričanj in postavljanja neutemeljenih sodb o otroku.

Več podpore in dodatnih informacij sta potrebovali pri razumevanju neharmoničnega profila dečka, t. i. dvojno izjemnega otroka, in pri načrtovanju ustreznih spodbud na močnih in šibkejših otrokovih področjih. Z ugotovitvami iz mojih neposrednih opazovanj in prepoznavanjem pokazateljev visokih potencialov pri dečku ter s pojasnjevanjem opažanj z vidika novih znanj s področja potencialno nadarjenih otrok sem jima svetovala pri soočanju z mnogimi vprašanji in dilemami pri razumevanju dečka in načrtovanju ustreznih dejavnosti in izzivov tudi na močnih področjih. Dečka sem redno spremljala prek pogovorov s strokovnimi delavkami, večkrat sem ga neposredno opazovala v skupini (mesečno od oktobra 2019 do marca 2020), občasno sem izvajala dejavnosti z dečkom v manjših skupinah ali s celo skupino. Zaradi prepoznavanja šibkih področij in hkrati pokazateljev višjih potencialov pri dečku na nekaterih področjih sem dečka prepoznala kot dvojno izjemnega otroka. Opažanja sem posredovala strokovnim delavkam in staršem. Skupaj s strokovnimi delavkami sem na podlagi analize vedenj in potreb otroka (oktober 2019) načrtovala cilje in dejavnosti za otroka na vseh relevantnih razvojnih področjih z namenom ustrezne skrbi za posebne vzgojno-izobraževalne potrebe otroka in podpore celostnemu razvoju otroka.

Preglednica 1: Analiza vedenj v luči splošnih potreb otroka in kako te zadovoljiti (po Cvetković Lay 2019)

VEDENJE	POTREBA	CILJI	KAJ PONUJAM OTROKU?
<p>Aktiven v odnosih do drugih, poseganje v druge (roke), besedno vpadanje</p> <p>Telesno »nemiren« – nekontrolirano dotikanje sebe in drugih (odriva, brca, udari), ne zmore dolgo biti na enem mestu.</p> <p>Impulzivno reagiranje – hitro obupa, menja dejavnosti. Želi prevladovati med vrstniki, hkrati ima močno željo po druženju. Vedno želi biti prvi. Glasno govori. Nikoli ni kriv. Dela stvari, za katere se nismo dogovorili (dolgočasje?).</p>	<p>Iskanje dražljajev, potreba po čutenju svojega telesa – propriocepcija in taktilno</p> <p>Potreba po gibanju</p> <p>Potreba po moči, samopotrjevanju</p> <p>Potreba po pripadanju oz. socialnem sprejetju</p> <p>Potreba po izogibanju obveznostim (dolgočasne in nezanimive stvari)</p>	<p>Razvoj samoregulacije:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Podaljševanje pozornosti in koncentracije 2. Kontrola impulzivnosti 3. Razvoj senzornega zaznavanja <p>Prepoznavanje interesov otroka</p>	<p>Blazina z vibriranjem za sedenje</p> <p>Gibalni izzivi, dodatne gibalne spodbude</p> <p>Fino- in grafomotorične dejavnosti</p> <p>Multisenzorni pristop</p> <p>Dejavnosti za podaljševanje pozornosti in koncentracije</p> <p>Predstavitve izdelka –plakata pred otroki v skupini</p> <p>Vloga »predstavnika«</p> <p>Dodatne zadolžitve</p> <p>Več možnosti izbir, tudi znotraj »obveznega«</p> <p>Raziskovanje, kar ga zanima</p> <p>Izpolnjevanje skupnih dogovorov</p>
<p>Radovednost, motivacija, postavlja kompleksna vprašanja.</p> <p>Med prvimi ali edini ve odgovor.</p> <p>Izjemen spomin.</p> <p>Spreten v komunikaciji, argumentira, prepričljiv.</p> <p>Verbalna elaboracija svojih idej, rešitev.</p> <p>Uporabi pridobljeno znanje v različnih situacijah.</p> <p>Pri izzivih, zadolžitvah potrebuje bližino odraslega, da bi bil kdo z njim.</p>	<p>Radovednost, potreba po raziskovanju</p> <p>Potreba po varnosti</p>	<p>Razvoj funkcionalnega mišljenja</p> <p>Razvoj divergentnega mišljenja</p>	<p>Spodbudno učno okolje, koticiki, da bi lahko izrazil svoje potenciale</p> <p>Miselna igra SET, logična igra Traffic Jam (v manjši skupini)</p> <p>NTC uganke – problemska vprašanja</p> <p>Kreativne naloge po priločniku Možeš i drukcije (individualno in v skupini)</p>

OBLIKOVANJE NAMENOV, CILJEV IN KRITERIJEV USPEŠNOSTI TER NAČRTOVANJE MOŽNIH NAČINOV VREDNOTENJA IN SAMOVREDNOTENJA NAPREDKA OTROKA NA ŠIBKIH PODROČJIH

Dečku smo lahko z novim šolskim letom, v septembru 2019, na podlagi pregleda v razvojni ambulanti in postopka pridobitve zapisnika multidisciplinarnega tima zagotovili eno uro dodatne strokovne pomoči specialnega pedagoga na teden. Obravnave specialne pedagoginje so

potekale eno uro na teden individualno, v manjši skupini ali celi skupini, občasno je dečka spremljala na dogodkih izven vrtca. Strokovna skupina vrtca, v katero so vključene strokovni delavki, specialna pedagoginja in svetovalna delavka, smo oblikovali načrt pomoči otroku, v katerem smo opredelile šibkejša in močna področja, postavile cilje in dejavnosti oz. intervence. Načrt pomoči otroku smo predstavile staršem na srečanju strokovne skupine (november 2019), starši so imeli možnost dopolnitve, načrtovali smo skupno evalvacijo s starši (april 2020).

Z otrokom, ki ima nekoliko večje kognitivne sposobnosti, je lažje sooblikovati cilje in kriterije uspešnosti

in je lahko v večji meri aktiven oz. lahko postavimo višja pričakovanja glede samovrednotenja napredka. Zato je bilo v našem primeru smiselno vključiti otroka

v proces samovrednotenja napredka, torej pogovor o ciljnih, kriterijih – kako bo vedel, da je dosegel cilj, in v samovrednotenje – kako bo beležil napredek.

Preglednica 2: Cilji in kriteriji uspešnosti z intervencami odraslih ter oblikami spremljanja napredka vrednotenja/samovrednotenje na šibkih področjih

CILJI IN KRITERIJI USPEŠNOSTI	AKTIVNOSTI OZ. INTERVENCE ODRASLEGA	OBLIKE SPREMLJANJA SAMOVREDNOTENJA OTROKA	DOKAZI O NAPREDKU
<p>Cilji so združeni v dva večja, prvi je RAZVOJ SAMOREGULACIJE, ki podpira šibka področja, s podcilji in kriteriji uspešnosti</p> <p>1. Podaljševanje pozornosti in koncentracije</p> <p>a) Podaljševanje časa vztrajanja pri nalogi ali vodeni aktivnosti</p> <p>b) Počakati, da dobi besedo (»Počakam, da dobim besedo«)</p> <p>2. Kontrola impulzivnosti</p> <p>a) Uporaba strategije štetja do deset</p> <p>3. Razvoj senzornega zaznavanja, predvsem taktilnega in proprioceptivnega sistema ter prilagoditve za otroka</p>	<p>1. Odrasli naloge za lažje obvladovanje razdeli po korakih ali delih, katerim sledi kratka sprostitev, gibanje. Pri tem je bila ključna postopnost, pohvala dečka, izziv pri izvedbi in vztrajanje, da dokonča začeto. Ob upadu pozornosti po nekem daljšem času je imel deček možnost, da dejavnost, ki jo izvaja, prekine in jo nadaljuje kasneje. Za koristno se je izkazala uporaba vibrirajoče blazine, ki pri otroku prek vibracij spodbuja propriocepcijo, to so informacije o položaju, orientaciji in lokaciji našega telesa, in s tem omogoči lažje vzdrževanje pozornosti. Pri otroku, ki se sicer veliko giblje, je treba gibanje sistematično usmerjati in omejiti, da otrok lažje spozna svoje telo in sposobnosti ter razvija samokontrolo in pozornost.</p> <p>2. Dečka spodbujamo k boljši samokontroli z usmerjanjem pozornosti na potek dogajanja oz. miselni proces. Z različnimi strategijami poskušamo doseči, da se ne odzove fizično na dražljaje ali notranje vzgibe – učenje strategije štetja do deset, preden udari ali vzame igračo.</p>	<p>1. Otroku smo želeli približati cilje tako, da sam sebe spremlja pri nalogi, da vidi svoj napredek, npr. z uporabo štoparice, da vsakič poskuša vztrajati minuto dalj. Samospremljanje napredka otroka najlažje poteka na vizualno njemu zanimiv način. Zapiše si, koliko mu je uspelo, do katere številke je preštel, uporabi lahko razpredelnico, ki jo oblikuje po svoje, napiše naslov, kaj nariše ali okraši, da kako nalepko, specialna pedagoginja lahko doda nalepko, ko mu gre zelo dobro. Otroku ima tako ves čas povratno informacijo o svojem napredku in je motiviran za napredovanje. Ob zaznavi lastnega nemira med vodeno dejavnostjo (odrasli ga lahko opozori z dogovorjenim znakom) v skupini se nemoteče giblje (dodatne zadolžitve: gre kaj iskat in prinese, odnese ...).</p> <p>2. Otroku sam beleži, kolikokrat mu uspe uporabiti strategijo štetja do deset.</p>	<p>Izjava vzgojiteljice (januar 2020): Deček zmore večkrat počakati na odgovor vrstnika, se zaveda in ima že boljše samokontrolo. Rad bi se igral, pride v igro, nekaj časa je v redu tudi za druge, čez nekaj časa lahko postane preintenziven, je pa manj konfliktnih situacij. Med hranjenjem lahko sedi med vrstniki, potrebuje še spodbude, da poje, ker govori ves čas. Vse opazuje in spremlja, je na tekočem, kaj se dogaja, želi biti opažen, viden, vplivati.</p> <p>Izjava specialne pedagoginje (januar in februar 2020): Deček zmore pri družabnih igrah vztrajati dalj časa, ob spodbudi dokonča naloge, motiviran je za besedne naloge.</p> <p>Iz mojih zapisov opazovanj (marec 2020): Deček zmore v krogu med pogovorom dvigniti roko in počakati, da pride na vrsto. Dalj časa vztraja pri vodeni dejavnosti v krogu in se zmore osredotočiti na zahtevne miselne izzive ter poiskati rešitve.</p>

Odrasli morajo biti pozorni na stike z vrstniki in spodbujati zadovoljujoče odnose. Načrtovanje spodbudnega učnega okolja s koticami s spremljanjem igre otrok in usmerjanjem k sodelovanju in dogovarjanju v manjših skupinah otrok ter učenju ustreznega reševanja konfliktnih situacij.

3. Taktilne aktivnosti: rokuje z raznim materialom. Masaža z vibracijami. Razvijanje fino- in grafomotoričnih spretnosti. Dodatne gibalne spodbude, ki spodbujajo propriocepcijo: vesa, zavijanje v blazino, igre z velikimi žogami, kotaljenje, vožnja z vozičkom, na igrišču vozi v vozičku vrstnika, plezanje, skok z višine ipd.

OBLIKOVANJE NAMENOV, CILJEV IN KRITERIJEV USPEŠNOSTI TER NAČRTOVANJE MOŽNOSTI IN NAČINOV VREDNOTENJA IN SAMOVREDNOTENJA NAPREDKA OTROKA NA MOČNIH PODROČJIH

Cilje na močnih področjih sem postavljala (od oktobra 2019 do marca 2020) z namenom razvojnoprocesne diagnostike in hkratnega razvoja potencialov in podpore razvoja otroka, na način obogatitve izkušenj otroka in spremljanja odzivov in zmožnosti otroka v obogatenem okolju. Dejavnosti sem izvajala v skupini ali v manjših skupinah z dečkom. O idejah in ciljih sem se pogovorila z vzgojiteljico (oktober 2019). Na podlagi tega sta se vzgojiteljica in pomočnica vzgojiteljice pri načrtovanju dejavnosti in spodbudnega učnega okolja za prepoznavanje specifičnih interesov in spodbujanje razvoja potencialov otrok odločili za spremembo v prostoru, in sicer za koticke, ki sta jih postavili skupaj z otroki in v katerih so imeli otroci možnost preizkušanja in razvijanja svojih spretnosti in

interesov skozi igro, saj tako naravno spoznavajo sebe, svoje zmožnosti in odnose ter druge in okolje. Vzgojiteljica je v sodelovanju s starši spodbudila otroke, naj v domačem okolju pripravijo plakate o izbranih živalih, ki jih predstavijo vrstnikom v skupini. Po predstavitvi plakata so sledila vprašanja vrstnikov, na katera je ob pomoči vzgojiteljice odgovarjal otrok, ki je predstavljal plakat. Za vprašanja, na katera niso znali odgovoriti, so otroci odgovore poiskali skupaj v knjigah ali na spletu.

Otrokom sta ponudili več družabnih in miselnih iger, ki sem jih predlagala ter skupaj z mano vnašali tudi kreativne naloge, ki so jih otroci navdušeno sprejeli in so radi sodelovali. Kreativne naloge z dečkom sem izvajala v manjših skupinah po dva otroka pred igralnico. Pokazalo se je, da so otroci na začetku potrebovali več usmeritev in potrditve pri divergentnem mišljenju, da so pri nalogah možni in iskani različni odgovori in rešitve, da lahko naredijo tako, kot si oni zamislijo oz. da so izdelki originalni, neobičajni, saj so otroci običajno vajeni konvergentnega mišljenja, pri katerem iščemo eno pravilno rešitev. Pri tem je pomembno, da odrasli v navodilih jasno predstavi namen, cilj in kriterij us-

pešnosti, da otrok razume, kaj pričakujemo od njega. Deček se je pri teh nalogah hitro odzval, na kontekst je znal pogledati z drugih zornih kotov in videti odnose med elementi, bil je fleksibilen pri idejah in mislih, rad je ravnal drugače kot ostali, imel je več idej, ki so bile originalne, neobičajne; vse to so značilnosti kreativnih otrok.

Naloga za spodbujanje funkcionalnega mišljenja sem izvajala s celo skupino, in sicer reševanje ugank NTC ali skrivnostnih vprašanj in zgodb, ki se uporabljajo v pristopu učenja NTC (Rajović, 2015) za spodbujanje funkcionalnega mišljenja, saj so oblikovane tako, da morajo otroci povezovati znana dejstva z različnih področij z asociacijami vseh otrok v skupini, ki sodelujejo pri iskanju rešitve, in z neznanim elementom v zgodbi, ki je ključen za rešitev, do katere pridejo skozi skupni miselni proces ob odraslem ter se ob tem veliko naučijo na zabaven in ustvarjalen način, ki ustreza nevrofiziološkemu delovanju možganov in je po ugotovitvah nevroznanosti bolj naravno otrokom. Pristop NTC je namenjen vsem otrokom, še posebej pa v tretjem delu pri spodbujanju funkcionalnega mišljenja tudi odkrivanju in spodbujanju nadarjenih otrok. Ta del vključuje tudi igre za spodbujanje ustvarjalnega mišljenja, ki krepijo različne miselne strategije, ki so pomembne za kakovostno (funkcionalno) znanje.

Sklep

V predšolskem obdobju poteka razvojnoprocena diagnostika, torej proces prepoznavanja znakov visokih potencialov prek procesov opazovanja strokovnih delavcev vrtca in spremljanja napredovanja razvoja vsakega otroka. Diagnostika in evalvacija napredka otrok v procesu spremljanja otrok poteka ob obogatitvah okolja in izkušnj.

Na podlagi opažanj lahko načrtujemo individualizirane izzive, dejavnosti in ukrepe za posameznega otroka. Vloga svetovalnega delavca se je izkazala kot ključna pri sodelovanju s strokovnimi delavci pri prepoznavanju visokih potencialov otroka in načrtovanju individualiziranih izzivov ter prilagoditev za dvojno izjemnega otroka. Vzgojitelji se tako senzibilizirajo tudi

za prepoznavanje dvojno izjemnih predšolskih otrok in drugih ranljivih skupin, ki kažejo visoke potenciale (Bezić 2019).

Tako naš primer kot raziskave kažejo, da strokovni delavci potrebujemo dodatna izobraževanja za prepoznavanje znakov visokih potencialov in za ozaveščanje lastnih subjektivnih teorij o nadarjenosti v predšolskem obdobju ter smernice za delo z otroki z visokimi potenciali.

Poudarek pri našem delu je na skrbi za celostni razvoj otroka, torej podpora otroku na močnih in šibkih področjih. Pri tem se je v našem primeru izkazalo koristno skupno načrtovanje individualiziranega programa za dvojno izjemnega otroka in svetovanje ter podpora svetovalnega delavca ob tem. Otroci z visokimi sposobnostmi, otroci z izraženo kreativnostjo in otroci z nekim posebnim talentom so lahko še posebej občutljivi v primeru nezadostnih spodbud njihovih razvojnih potencialov. Zato je pomembno, da vzgojitelji čim prej odkrijejo sposobnosti otroka in mu omogočijo specifične izkušnje in primerne aktivnosti ter opozorijo starše na opažene sposobnosti in jim svetujejo, kako otroku omogočiti primerno podporo njegovemu razvoju. Visoko razvite sposobnosti niso zadostne za to, da bi se nadarjenost otroka izkazala v izjemnih dosežkih. Za to so potrebne tudi nekatere osebne lastnosti. Zato je pomembno, da vzgojitelji poleg omogočanja raznolikih izkušenj za razvoj sposobnosti omogočijo otroku tudi ustrezno podporo pri osebem razvoju, torej razvoju tistih osebnih lastnosti, ki doprinejajo k razvoju nadarjenosti (Cvetković Lay 1998).

Z vidika formativnega spremljanja, ki ima v predšolskem obdobju velik pomen, saj prispeva k večji kakovosti učenja otrok (Brunauer idr. 2016), smo aktivnosti želeli čim bolj približati otroku in jih videti z njegovimi očmi, ozavestiti in narediti učenje in razvoj viden, celo zgodbo poskusiti artikulirati z vidika subjekta, torej otroka. Otrok, ki se znajde v aktivni vlogi, lahko dela smiselne povezave med svojimi predhodnimi izkušnjami in med tem, kar že zna oz. kar na novo odkrije. Ne samo bogato učno okolje, temveč tudi aktivna udeležba v procesu vrednotenja in samovrednotenja pri otrocih od zgodnjega obdobja naprej – in običajno je

Preglednica 3: Cilji in kriteriji uspešnosti z intervencami odraslih ter oblikami spremljanja napredka vrednotenja/samovrednotenja na močnih področjih

CILJI IN KRITERIJI USPEŠNOSTI	AKTIVNOSTI OZ. INTERVENCE ODRASLEGA	OBLIKE SPREMLJANJA SAMOVREDNOTENJA OTROKA	DOKAZI O NAPREDKU
<p>Drugi cilj je razvoj močnih področij, dodatni in individualni izzivi, s podcilji</p> <p>1. Razvoj miselnih spretnosti višjih taksonomskih ravni miselnih procesov</p> <p>a) Spodbujanje konvergentnega (funkcionalnega) mišljenja</p> <ul style="list-style-type: none"> - Napredek pri reševanju kompleksnih miselnih in logičnih iger - Sklepa z asociranjem in povezuje informacije z več področij v novo rešitev <p>2. Razvoj divergentnega mišljenja in kreativnosti v miselnih procesih</p> <p>a) Spodbujanje divergentnega mišljenja</p> <ul style="list-style-type: none"> - Producira originalne in neobičajne rešitve in ideje - Producira mnogo idej in z lahkoto pojasnjuje - Gibkost mišljenja pri produciranju idej in najde drugačne rešitve - Preverja izvedljivost idej v praksi 	<p>Razvojnoprocesna diagnostika z namenom prepoznavanja potencialov in interesov otroka</p> <p>Hkrati spodbude k razvoju potencialov otroka</p> <p>Cilje in aktivnosti oz. igre smo želeli približati otroku s pojasnilom namena iger in učenja ter ozaveščanjem načina doseganja napredka. Želeli smo, da otrok razume cilj igre ali aktivnosti, kaj pomeni, da je napredoval, približujemo mu elemente funkcionalnega in divergentnega mišljenja.</p>	<p>Želela sem ustvariti podobo o otroku še z njegovega vidika. <i>Intervju z otrokom – interesi in sposobnosti (po Sutherland 2012) (jan. 2020)</i></p> <p>Kaj rad počneš? <i>Oblikujem iz materialov, raziskovanje žuželk.</i></p> <p>Izbere: <i>šport, likovno umetnost in raziskovanje.</i></p> <p>V čem si po tvojem mnenju dober? Izbere: <i>števila, šport, raziskovanje.</i></p> <p>Smo ti pomagali, da si se izboljšal v tem, v čemer si že dober? <i>Sam sem se naučil.</i></p> <p>Kako veš, da si v nečem resnično dober? <i>Košarka.</i> Izbere: <i>To sta mi povedala mamica in očka.</i></p> <p>Ali misliš, da so kateri drugi otroci dobri v isti stvari kot ti? <i>Ne vem.</i></p> <p>Ali bi rad delal z nekom, ki je dober v isti stvari kot ti? <i>Da.</i></p> <p>Pri poligonu bi dečka izzvali z vprašanjem »Zakaj misliš, da je ta poligon dober?«, da on vrednoti, zakaj je dober ali boljši od prejšnjega. Zakaj mu je ta naloga bolj uspela. Izhajali smo iz njegovega interesa za gibanje, je bilo smiselno za njega, ustvarjal je nekaj, kar bi lahko nekdo uporabil v praksi in je lahko z odraslim preverjal, ali bo to delovalo v praksi. Se lahko nauči, kaj je kriterij uspešnosti za dober poligon. Zelo zahtevno, ker gre za metazgodbo, da zmore vse te elemente povezati, ubesediti, osmisliti, narediti, da so realni, in namen mu je absolutno jasen, ker izhaja iz njega.</p>	<p><i>Primer lesene konstrukcije poligona</i> Imel je navodilo, naj nekaj naredi iz lesenih konstruktorjev (februar 2020). Njegov opis poligona; opisoval je tekoče, sistematično, uporabil je tudi domišljijo: »Prideš skozi vrata, greš po deblu, prideš na skakalnico, skočiš in te odbije, spodaj je guma. Hodiš naprej, greš po mostu brez vrvi, pod mostom so morski psi. Še enkrat hodiš po deblu, spet stopiš na desko, greš na deblo in že spet na deskico, po deblu že spet in prideš do vrat. Konec.«</p> <p>Pri logični igri Traffic Jam s kompleksnejšimi navodili in fleksibilnim mišljenjem je deček takoj pokazal zanimanje in željo po sodelovanju ter hitro dojetje navodil igre, vendar je težje vztrajal pri igri zaradi kratkotrajnejše pozornosti. Kljub temu je deček pri igri Traffic Jam, ki jo je več otrok z veseljem igralo in je bil motiviran, da tudi on doseže čim boljši rezultat, uspel priti do 12. nivoja, najdlje je prišel neki deček do 14. nivoja.</p> <p>Deček večkrat prvi najde rešitev pri ugankah NTC (marec 2020) (npr. pri uganki »Katera je tista škatla, ko jo pokličeš, pride k nam?«). Uganka »Ko zasanjan hodiš po gozdu, jih lahko dobiš po glavi. Kaj se zgodi?« Njegovi odgovori: »Če bi se veja odlomila od drevesa.«</p>

	<p>Nadgradili bi lahko še s tem, da bi ozavestil, zakaj je poligon tako dober, kako vemo, kateri je preprosti poligon in kateri je boljši, katera zgodba je z manj domišljije in katera z več domišljije.</p> <p>Pri logični igri Traffic Jam je deček razumel namen, da sta potrebna pozornost in razumevanje navodil igre, da jo lahko uspešno igra. Lahko je napredoval in sam sebe spremljal, ker razume nivoje, saj ima razvite številske predstave v tem obsegu. Tako je sam sproti ugotavljal lastni napredek.</p> <p>Povratna informacija in odziv dečka na uganke NTC: so mu všeč, ga zelo pritegnejo, bolje se osredotoči, dalj časa vztraja kot običajno, je zavzet in zatopljen v razmišljanje, več rešitev najde, hitrost mišljenja, hitro dojetje in povezovanje raznovrstnih podatkov ter njihova čim bolj izvorna uporaba, pojasnjuje in osmisli odgovore.</p> <p>Ima veliko idej, hitro povezuje podatke, asociativno povezuje, ima spretnost reševanja problemov.</p> <p>Pri kreativnih nalogah deček rad sodeluje, se hitro domisli možnih odgovorov in ima več idej, ideje pojasnjuje in razdela.</p> <p>Ko je narisal papigo, je želel še podobnih kreativnih nalog, ob koncu je začel pripovedovati o stroju za kremšnite iz marmelade, vendar mu je pozornost padla in ni uspel razviti svoje ideje.</p> <p>Deček ima takoj rešitev za dano problemsko situacijo tehtanja slona. Svojo nepričakovano, zanimivo idejo podrobno razdela in razvije, vrednoti izvedljivost svoje ideje. Pri tem uporabi pridobljeno znanje v novem kontekstu, opis poteka v logičnem zaporedju.</p>	<p>»Želod.« »Da je palica na kamnih in potem malo stopiš na njo, potem se pa dvigne, gre gor in pade na glavo.« »Da bi bil na veji trd fižol, pa bi ti padel na glavo.« In pravi odgovor: »Grablje, če stopiš na njih, pa te z držalom udarijo bum.« Takoj odgovori na uganko »Kakšna je to moda, da se obešalnik sprehaja po gozdu?« »Jelen.« Za uganko »Katera žival je dobila ime po slabi lastnosti?« ima več možnih odgovorov: »Slepec.« »Morski bradavičar.« »Črni panter.«</p> <p><i>Kreativne naloge po priročniku Možeš i drukčije (Pečjak, Cvetković-Lay 2004) (januar 2020)</i> <i>Pri nalogi dopolnjevanje risbe – neobičajna bitja:</i> Otroci niso vedeli, kaj vidijo, deček takoj reče, da ima idejo, da vidi papigo, in jo nariše ter jo poimenuje Papagaj Nik.</p> <p><i>Pri nalogi Kako bi stehitali slona? (prepis zvočnega zapisa, februar 2020)</i> Odgovor dečka: »Da bi naredil tako tehtnico, da jo naviješ, pol pa bi bla po strani ura, in pol bi kazal, kok je težk slon. In če bi bil dvesto kilogramov, pol bi bil lohk preveč, če bi bil pa tristo, bi pa bil premal.</p> <p>Da maš tako, a veš, da daš slona na trebuh med tehtanjem.« In kdaj bi se tehtanje končalo? Odgovor: »Tehtanje bi se končalo čez tri minute.« Kako bi vedeli, da je tehtanje končano? Odgovor dečka: »Da bi vidl na uro.«</p>
--	---	--

to mogoče prej v razvoju pri otrocih z visokimi potenciali – vodi k otrokovemu občutku o lastnem napredku in sčasoma tudi k ovrednotenju tega napredka. To pomeni nadgradnjo v učnem procesu, saj otroci začnejo razmišljati o tem, kaj so se naučili in kako uporabiti pridobljeno znanje pri nadaljnjem delu. ■

Viri in literatura

Bezić, T. idr. (2019). Strokovna izhodišča posodobitve koncepta odkrivanja nadarjenih otrok, učencev in dijakov ter vzgojno-izobraževalnega dela z njimi, Ljubljana: ZRSŠ.

Brunauer, H. A. idr. (2016). Formativno spremljanje v podporo učenju. Ljubljana: ZRSŠ.

Cvetković Lay, J., Sekulić Majurec, A. (1998). Darovito je, što ču s njim?. Zagreb: Alinea.

Čudina-Obradović, M. (1991). Nadarenost : razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje. Zagreb: Školska knjiga.

Jurišević, M. (2012). Nadarjeni učenci v slovenski šoli. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Jurišević, M. idr. (2019). Odnos pedagoških delavcev do kultiviranja potencialov nadarjenih otrok v predšolskem obdobju – VRT. (Raziskovalno poročilo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Lep, B. (2019). Dvojno izjemni učenci – kako organizirati, izvajati in evalvirati IP zanje in z njimi. V Bezić, T. idr., 2019. Akceleracija in drugi sodobni pristopi za vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi učenci in dijaki (str. 164–169). Ljubljana: ZRSŠ.

Jurman, B. (2004). Inteligentnost – ustvarjalnost – nadarjenost. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.

Magajna, L. (2007). Prepoznavanje in razumevanje nadarjenih učencev s specifičnimi motnjami učenja. V Učenci s specifičnimi učnimi težavami: skriti primanjkljaji – skriti zakladi (str. 167–180). Ljubljana: Društvo Bravo.

Magajna, L. (2010). Kognitivni in metakognitivni vidiki funkcioniranja nadarjenih učencev s specifičnimi motnjami učenja. V Izzivi in pasti otroštva in adolescence: sodobni pristopi k varovanju duševnega zdravja otrok in mladostnikov (str. 7–21). Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše Ljubljana.

Pečjak, V., Cvetković Lay, J. (2004). Možeš i drukčije: Priručnik za poticanje kreativnog mišljenja. Zagreb, Alinea.

Rajović, R. (2015). Kako z igro spodbujati miselni razvoj otrok?. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Stritih, B. (2012). Nadarjeni predšolski otroci: kaj se dogaja z njimi v javnih vrtcih?. V M. Jurišević, B. Stritih (ur.), Posvetovanje Vloga psihologa v vzgoji in izobraževanju nadarjenih, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 27. 1. 2012 (str. 97–106). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Webb, J. T., Latimere, D. (1993). V Cvetković Lay, 2020. Otrok z ADHD in potencialno nadarjeni otrok – razlike med njima?. Interno gradivo izobraževanja.